

տամ խորու բերնից թռաւ կեռ կեռ սահամայ
ճանախ գնաց, ընկեաւ գիւս:

Հիմայ՝ դեմ-դեմ բերնից բազդատու-
թեան միւս եզրեքը: — Դրախի կամ Ռոս-
տամ Նոյն են ժողովրդեան ժողքին մէջ: —
«Դրախի ու Ռոստամ մէկ է, ֆարզ չկայ ինձ,
(Հայկունիի փփխկ): Մհեր եւ Ռոստամն ալ
նոյն անձն են՝ Ձայով: — «... քրտեր կ'ըսեն
Դրախի քիտլոգ էր, անուխոր՝ Մհերի անուն
քրտերն Ձալ կ'ըսեն, (Իմ մէկ փփխկ):»

Ուրեմն ներքին է ենթադրել թէ՛ 40-ձող-
եամ Գըհար որ Մհերի մայրն է՝ մայրն է նաեւ
Ռոստամին, կամ Ռոստամի քաջածամ մայրը՝
մայրն է գարնեալ Դրախի-Մհերին: Իսկ աւան-
դովթեան յետահանգոյց կապով՝ Էսմիրամ ու
41-ձող եամ Գըհարը թէ Նոյն չեն՝ գոնէ իրա-
րու նմանութիւն կը բերեն:

Անահիտի Ունիթի, «սիւնայ, «սիւնայ» —
«սոկու պատկեր», նկարագիրն ինքնին բաւ է՝
գնեմմատութեան հետեւ 41-ձող-եամի հետ,
որ ուրիշ անունով կը կոչուի Գեղձու-Դամ,
գեղձան մազեր ունեցող, սակի եամբով շրջա-
նակուած գէմքի տեր, եւն: Թողուց քիցա-
ռասպելական հանգիստութիւնը Անահիտի Աստ-
ղին եւ Գեղձու-Դամի, որ պարզապէս Ունի
Արեւ աստուածութեան խորհրդանշանն է . . .

«Գոհար խանուհը» — ըստ փոփոխակի
— աստղապաշտ է, այսինքն հմայական ար-
հեստի ծանօթ՝ ինչպէս Բառսուն-ձող-եամ
Գըհար, կամ Գեղձու-Դամի, Զարբերութիւն
չկայ՝ եթէ գիցարանօրէն ըսուի թէ՛ Գոհար-
Արեւը աստղական աշխարհի ղեկավարն է:

«Գըհարը կ'ըսուի նաեւ Էնիթ-Ան-
Իան Գիւնար, եւ իբր Զենով-Յովանի կնիկ,
Էնիթ՝ պարսկերէն կը նշանակէ սուրբ, Թառ-
խի Թառն կամ Թառնիս՝ Պամի բարբառով՝
համագոր է անդիմադրելի, Ինչոյ, Բոյ-Բոյք
(կրակ) իմաստին: — «Անարիւնէ կրակի մէջ
կը վառուի (ընդմոտ հրահազը), եւն:

Ուրեմն Էնիթ-Անիտան մահդիրը որ
արուեր է Գոհարին՝ իբր քաղցր ու Նոյն ստեն
ժողով նկարագրի տեր՝ շատ գեղեցիկ կը պատ-
շաճի Գոհարի պէս փայլող Արեւին իր աստու-
գելի — «անձը կիզէ արեւ», «սպը անու շ
արեւ . . .»

Դեռ աւելի խորը մտնելով հայ ժողով-
փոյական վեպին գիցարանական ծալքերուն՝
կը տեսնենք որ մէկ տեղը Լուսի իսթա-նիկ է
քաղաքը իր լուսով լուսաւորող. «ուրիշ տեղ
մը՝ Էսթա-նի-Էսթա-նի, Իսթա-նի կամ Նա-

խ-նաւ են արեւի ու լուսնի պէս լոյս տուող.
երրորդ անգամ մը՝ Ունի Ինչոյն է Զրաքի պէս
կը վառուի տանիքին վրայ, կամ՝ տորբեր
մէյմէկ թեսակ Լուսա-Տանայինքն լոյս կը
սփռուի իրենց շուրջ, անձն է կամ ընդարձակ
սահմաններու մէջ: —

— Այդ ամէն ինչքան հարազատ պլա-
րանութիւնն են տիեզերքի լուսատու Արեւ-
լուսնակին . . . Մեկը ցերեկ, միւսը՝ գիշեր,
վառելով երկնից կամարին, տիեզերքի տա-
նիքին վրայ, կամ աշխարհի երկնաբայ լուսա-
մուտէն փոխելով իրենց բոցեղ ու պաղպաղուն
լոյսը՝ «ի ստուերս նստող-գործող մարդկու-
թեան» վրայ . . .

ՁԻՐԹՈՒՆԻ

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՐԴԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Ըրդան-Իսթան)

19. Տրու-Ինչոյն մասերը: Վիեննայեան
Գրքոցի վարդապետութիւնն է թէ քառանգ-
նային քիւրիք, «արա-Ինչոյն» ինչ. (հմայ. Գա-
թիքեան Ս. Պարտիմանայոյ շուրջ, էջ 885
Թառնեան, Էսթա-նի, Ա. Հար, էջ 416 եւն)
այս դրութեան համաձայն Գր. Հ. Մեհե-
վիշեան իւր Արդի Լիւսնային-Ինչոյն մէջ (էջ
125) — իբրեւ ոչ գաղափար մերեց սոփաբան
մատենագրութեան մէջ յաճախ տեսնուած «փա-
ռաստութիւն, բար» արագրելով «փառաստու-
թիւն», Ուրդաբանի այս փորձը արդարացա-
րաբէն եղեկայ նորագիւտ Չեռագրին ըմպի բն-
թերցուածներով (հմայ. Գիւն-Ինչոյն եւ Էսթա-
նի-Ինչոյն Էսթա-նի Զեռագրին, էջ 80, տես
նաեւ ՀԱՆԻ. ԱՄՍ. 1904, էջ 64): Ահաւարի
քանի մը ուրիշ վկայութիւններ, որոնցմով նոր
դժ փառաւ Արդի Լիւսնայինութեան Հիշեա-
կին ուղղորդական առաւարի. Ար. էջ 109
(այ. 1853) «փառաստութեամբ եւ ուրհնա-
թեամբ, նոր հրատարակութեան addh օրինակ-
ներ կ'ընթեանուն «փառաստութեամբ եւ ար-
հեստութեամբ», էջ 79. — Կու-Թ Էնչոյն-Ինչոյն,
էջ 838 «որ ընդ Հար եւ ընդ Ուրդայ փառաստու-
թեամբ պատեաւուն», Մատենագրութեան Թի. 2
Չեռագրի կը կարգայ «փառաստութեամբ պա-
տուեալ. Թ. 129ա. — Կու-Թ, էջ 11 «բարձա-
գիւն բարբառով ի փառաստութեան գառնայ»,
գոր միւս օրինակը ուղիւ կ'ընթեանուն «ի փառա-
ստութեան», նշոյնքն Ու. Մատենի Միլի-Ինչոյն
Ա. էջ 309) «Սերտեքն ի փառաստութեան
պայպէս առնէ, հատուածը ի լուսնայն կը կար-
գացուի «ի փառաստութեան», ինչպէս «փառ-

Թեբեւս հայուն համար աբեթ Գրիգորիանի ծանօթութիւնը haec alio modo legit interpres (t. II, pag. 823): — 9) «Որ ձեռնաց զերկին բանին, եւ զիւր զիւր ինքնիստ ստեղծեալ զարդարեաց», էջ 768, այսին ունի και τιν ποιηλον χορον τῶν ἀστρων κοσμησας, սասը մերձ է Չեռապարիս ընթերցածը՝ «զարդի աղբի զեղէլ գասուց սասեղացն զարդարեաց», — 10) «Եւ որ զարդարեան լուսաւորեաց», իբրեւիւ յնա ընթաց», էջ 768, գասարեան է ձեռապարիս ընթերցածը՝ «լուսաւորեաց եւ իբրեւ յնա ընթաց»,

21. Լիւթի բառին սակ կը գրէ Հայկազեան Բառգիրը՝ «Լիւթի» ՆԱՍԻՔ, որպէս լատ. Leotica, որ Հայկազեան, գետապի. *ի լիւթիս նախն սպիտակագը ջրուովք ելանէ. Ուի. Եփեմ.՝. նոյնը կը կրկնուի նաեւ ի բառն նախի, «գաճաւորակ կառաց. նստաւորն գետապի, *ի լիւթիս նախն (յն. ի զոյգս էփիւրոս) սպիտակագը ջրուովք ելանէ», — Հայկազեանի այս ընթերցումը կրց նմանաւայնեալ վերծարեալներէն մին եւս կը ներկայացնէ Եփեմ.՝ «ընդ բնաւս պանեան», էջ 18, «Գրեթէ»՝ «յանեալ» «սահին», էջ 139 եւ այլն վերագործներուն քով, զոր իրաւաբ. ի բաց առանց սեւէ ծանօթութեան ուղղագրած է Բաղաճաւորի Մատթէի Մեկնութեան Գ. հատարոյն կցած Հոգեւորական մէջ՝ *ի լիւթիս նախն սպիտակագը ջրուովք ելանէ, էջ 190. այս ուղիւ ընթերցումը կը վաւերացնէ վերծարանապէս Պաւղոսի թղթաց ամբողջական հրատարակութիւնը որ անծանօթ էր Հայկազեանին, Ա. հար. էջ 893՝ «ի լիւթիս նախն», Ջոնքու. է ուրեմէ նախի անգոյ բառը ոչ միայն Հայկազեան Բառգրքէն, այլ նաեւ Հիւրքչանի քերականութենէ, որ նախորդէն մուրացի կը գրէ՝ «lkti-k' nsti-k'» (letzteres zu nstim), էջ 353: — Այս ընթացքը իբրեւ գաճաւորակ կը մնայ լիւթի լիւթի բառը. այս նշանակութեամբ համեմատել բառս Ուի. Եփեմ.՝. Որ գաճաւորակն եւ լիւթաւ (ՀԲ. կտուղք) եւ ջրեանց կրի, էջ 552, յունարէն λεκτικον, lektikos լատ. lecticatus (Hübshorn, Arm. Gramm., S. 352):

22. «Եւ Սեղովմ. . . եւ եղբարք իւր. . . ի վերայ գործոց ծառայութեան, որ պահեն զգահութիւն մաշիկ, եւ հարը իւրեանց ի բանակ ցեառն որ պահեն զմեռ մաշիկ, (նորագիւտ) Ա. Միւս. ցորեք, Թ. 19. Միւս բառը Եփեմանանց թարգմանութեան մէջ թարգմանուած է իօրան.՝ «Որք պահէին զպահպանութիւն իւրաքանչիւր ինքեանց եւ հարը իւրեանց ի բանակին ցեառն, եւ պահէին զմեռ», ինքեցոյ իւր թառաքում Առաքեանի նոր առում մըն է միայն (համեմ. նաեւ ՄԱՍՍԱ. 1900, էջ 518), եւ չէ կրնա գտաուիլ մաշիկ կաշի, մերթ Թեւէն, եւ նոր առման համար կրնայ համեմատուիլ վրաց. մաշիկ՝ «երկար զգեստի քաղցր, վրանի ծածկոց» (Նոր Բառք Նորգիւտ Միւս. ցորեք Գրչոյ մէջ, էջ 23—24): — Եթէ ներուր ինծի ընդլայնել այս մեկնութիւնը, պիտի առաւորեմ թէ ծաշիլ բառը ուրիշ բան չէ եղել ոչ Բաղաճաւոր «մաշիկապանան», էջ 55, եւ «մաշիկապան», էջ 189 եւ Սեփեմ.՝ «մաշիկապանան», էջ 42 (էջ 26, մաշիկապան, զոր ուղղելու է մաշիկապանան) բարբառութիւններուն (այս աղբիւրն

վրան) գտաւորաց մէկ անգամը, զոր Պատկանեան լուսագրչին կը համեմատէ պ. ական (հաննոց) բառին հետ (Սեփեմ, ծանօթութիւնը, էջ 198): — Միւս. ցորեմանի մասին համեմ. Հիւրքչանի ZDMG, 46, 328, WZKM, 8, 366, Թարգմանաւորն ՀԱՆՈՒԹԱՍ ԱՄՍՈՐԵԱՍ 1892, էջ 355, աեւ նաեւ ԵԲՐԻՈՒԿ 1852, Թ. 81:

23. Զատիկ Հռոմոյ տարգրութիւնը թանկագին հաստատմէ մը ունի, որ կը պահուի Գ. Պաւլոյ հրատարակութեան մէջ (էջ 236). «Ուրիշ պղծի մարդ նովմ», իօրանի կը յարէ Antonelliի հրատարակութիւնը (Romas, 1756)՝ «Արդ եթէ տեսնայիս սուրբ եւ անող (այս. անող) կերակուրը, որք արեւն թաւիցն քանց (այս. մանչ) հասով եւ տեսնեմք եւ համեմ, գամեալն կերիցէ մարդ եւ վայելեցէ (էջ 322), քիմքն (այս. մի) իւր միայն զանազանութիւն ճաշակելի կերակուրցն, եւ անոր ընդունիլ ստամոքսն եւ բաժանի զոյժ (այս. զուր) զտարութեան ընդ յարգս (այս. սպա) եւ ընդ անգամն մարմնոյն, եւ յործած ինքնէ կերակուր ի ներքն անոր, փոխանակ անող (այս. անող) հոտոյն, գաւնոյ եւ լինի շարահատ նեխութիւն (այս. նեխութեան), եւ փոխանակ ցանկալի տեսնան եւ անող հոտոյն գաւնոյն եւ լինի շարահատ գոյն, շարտեսել եւ անկանի արտաք ընդ որանին: Եւ թէպէտ զհայ յուր եւ շարահատ կերիցէ մարդ, որպ. որ ոչ տեսին բարեւոր եւ ոչ համե անող (այս. անող), եւ ոչ տեսին ցանկալի, ընդ նոյն նաղալ երթայ ի մարդ անգոր, եւ ասոյ զոյժ (այս. զուր) զտարութեան ամենայն յաւապապտ (այս. սպապապտ) անգամոյն, եւ անոր գարեւայ ընդ որանին արտաք անկանի: Եւ անէն թէ, թէ յանող (այս. անող) կերակուր տաւաւել զարիւր լինի հոտ, քան ի յուրայ: Եւ յայտարարեալս կերակուր ամենայն ոչ մեղք գտն եւ ոչ արդարեւութիւն, էջ 321—322: — Ընդեր հաստատելու շատ մը ցանցաւ եւ կարեւոր բառերուն մէջէն մասնաւորապէս մտադրութիւնը շարժելով նաղալ բառին գործածութիւնը, համեմատեցի բուն բնագրին հետ, որ ունի «ընդ նոյն նաղալու» (Graffin, Patrologia syriaca, I, Aphraates, Parisiis 1894, Demonstratio XV, 1), Համեմատութեան շնորհիւ նաղալ բառը կը ստանայ այսօր երկրորդ որոշ իմաստ մը՝ նաղալու, եւ այս իմաստով Ուրեղեանի եւ Եփեմի մէջ կիրարկուած նաղալներուն նշանակութիւնը կը լուսաւորուի իբրեւ նաղալու, որոնց մասին տխուր մամի կը գրէ Հայկազեանը. «Նաղալ լծ. եւ նոյն ընդ ծառայ, որպէս ծառայումն, եւ ծառայումն, (Բ. էջ 172), ահաւաստիկ Ուրեղեանի հաստատում: «Ճանապարհ ինքն եւ նաղալ անկարգութեան» (Մեփ. Եփեմ. Ա. հար., էջ 733), որով կը սրբապարհի նաեւ Եփեմի՝ «գարանի լուրցն ընդ ճանապարհ նաղալ գնացից իւրեանց, նախադասութիւնը (Մեփ. Եփեմ., Ա. հար., էջ 307)՝ «ընդ ճանապարհս եւ նաղալ գնացից իւրեանց»:

24. «Զի իմաստայ թէ ոչ ընդ վայրաժբոյ ինչ ասեմ, այլ այրեալ որպէս եւ էն իսկ, Ուրեմ. ճառ ի Ղապուս Զ. էջ 555. կը ծանօթագրէ ստորեւ Հրատարակիչը՝ «այդպէս յորինակին»:

այլոսն պակասի, յոյնն իշարդարդ, — Մեր կարծեզք ինդրական իշարդարդ բառը արդիւնք է երկու կից բառերու իրարու հետ շփոթման. բառերն իրարմէ անջատուիմք եւ փոքրիկ սրբագրութեամբ կ'ընթեանում այսպէս. «Ջի իմացիս թէ ոչ ընդ իշար եւ յարդար ինչ ասեմ, այլ այնպէս որպէս եւ են իսկ», այս սրբագրութեամբ յարդար ընտրի եւ դասական բառը կ'ուսենայ նոր վկայութիւն մըն ալ. հմմտ. Ռոյ. Մեյն. Մարթ. «Մի անյոյն լինիցիս, քանզի գոյ յոյս դասնայոյ, զի ոչ յարդար կատարել պատմահանք, Ա. հար. էջ 159, «Մի որ իւրովն իշարդար զիմիցէ եթեալ ի փորձութիւն», ալ, էջ 183, «Ինչ մը վեր կը դրուի» «ոչ իւրովն իշարդար», Այսպէս ուղղելն է փոխել «յարդար» ընթերցանով. «Վասն որոյ եւ Հերակլիտոսն ոչ վայրագար եւ յարդար ասէ. այս ցամաք հոգիս իմաստուն եւ առաքիլն է», Նոտիւնաւանդիւն Բ., էջ 117. այսպէս նաեւ. «Սարգ. հմտ. (ՀԲ) Ապա թէ ոչ յարդար եւ յանձնաւ արեւելք դասնայութիւնն այսպիսի ընկալու եկեղեցի», Հայկազանք յարդար եւ յարդար բառերուն տարբեր նշանակութիւններ յայտնաբերելով աւելորդ տեղ իրարմէ կ'անջատուի — Ուկերքերն ի Վալարուս վեց ճառերմէ (ՀԳ—Է, էջ 447—556) վերջնէր դուռ ոսկեգարեան է, բուրդովն ասորքն նախորդ հինգ ճառերու յայտնաբերութեանն. Նորայր ասոր միտ չէ գրած (կըրնէ վերջապետ, էջ 23—24):

ՁԵՑ. Բառերու այսպէս իրարու հետ շփոթման յառաջ եկած վերափոխներու շատ ազգայ օրինակ կրնայ ընծայել Եփրատի Գաղատաց Մեթոնիսեան հեռեւեալ անիմաստ հասուածք «Եկին վասն երկուց փոխադրելի նորս նկատ ի ձեռս նորոս, հար. Ա., էջ 337. այս հասուածք առանց ձեռագրական համեմատութեան լուծել գրեթէ անկարելի է. Մասնադարձութիւն Թիւ 229 Ձեռագիրը (Վարդանայ Հասարանի Մեթոնիսեանց կնի կտուրեւն) կու տայ բարեբախտաբար լուծման բանալին «Եկին վասն երկուց փոխադրելի ոչ անկա ի ձեռս նորոս, Թիւ 174: — «Փոխադրելի» բառն է առաւ եւ «անկա», բայի նախորդը — դիրք կցուելով երկու կողմանէ «որ. յարարական գերանուան հետ, յառաջ բերած են ապագին միջին հասուածք:

ՁԵՑ. 1896ին հրատարակեց Կարապետ Վարդապետ (այժմ Եպիսկոպոս) Երուսաղէմի Յովհաննէս Եպիսկոպոսին թուղթն առ Սրաւ Մարտիկի Կաթողիկոս. «Գրաւորարանական տեսակետից, կ'ըսուի Յուսուրաբանին մէջ, նորս արժեքը շատ ընչին է», մինչ ասկայն առիթ ունեցանք մասնաւոր լինի անոր գրաւորարանական տեսակետէ կարեւոր մէկ առաւելութիւնը ի թերթին Zeitschrift für kath. Theologie, 1910, p. 218. Այս առթիւ առջեւի օրինակիս լուսանցքին վրայ նշանակած եմ սրբագրութիւններ, որոնցմէ մին է հետեւեալը. «Եւ գարնանց Գոյիսու եւ Երբ եւ Պետրոս Ամենօրացի եւ Յուլիանոս Արխիմանասայի, որք նորաձեւս իմն մուծին յաղանգն եւս սիւրբ», էջ 9. անյարիր է հոս եւս Երբ ընթերցուածք, այս տեղ ալ բառերու անգամաներն շփո

թուած են իրարու հետ, զորոնք եթէ զատեց կ'ուսենանք ընթերցիլ նախագաւառութիւն մը «Գոյիսու եւ Սեբեր (Severus) եւ Պետրոս Ամենօրացի»,

ՁԵՑ. «Որ կողմէ զերկիր յախտանի ժամանակ, լցուցանէ (այլ. լցոյց) դառ իւրգիւ չարքանեալք. Յոյս, էջ 67. Բարուքն է յառաջ բերուած այս հասուածք գերմաներէն կը թարգմանուի. und ihn (d. h. den Erdboden) erfüllt mit allerlei Vierfüßigen (աշիւ աշիւ չարքանեալք) եւ ասորեւ կը ծանօթագրուի «բառական իւրգիւ (mit Fettstücken) եւ լարուածեալ (Vierfüßigen) — Փիլոսի եւ Իրենիոսի գործք թարգմանութեան լեզուական դժուր աղբար ինդրական բառի իմաստը կը լուծէ իբրեւ ինչ, յոյ, պարս. Փիլոսի թարգմանիչը կը գրէ. «Ընդէր Կոյիս յետ առաւելք երախայրեաց նախնեակս բարեւալ բերէ. իսկ Արեւ յանդրանկացն եւ ի նորգոյ» ոչ յետ առաւելք, Արեւ. Ա., էջ 42, որ Ա. Գրք թարգմանութեան մէջ այսպէս կը թարգմանուի. «Ան Հարեւ յանդրանկաց շանց իւրցն եւ ի շարդարոյ նոցա» Ծան. Գ. 4. ասոր ընտարին հաւատարիմ մնայն համար Իրենիոս հասուածք թարգմանելու է mit fetten Vierfüßigen. Նոր պարսկերէնի մէջ արեւն ձար կը նշանակէ գէր, պարսա (fett), ձար, ձարի, ձարի, պարսա, գիրքայ (Fette), Hübschmann, Arm. Gramm., S. 188, որմէ փոխառութիւն է բառս:

(Երուսաղէմ)

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՄԱՅԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՅԻՆՆԵ ՀՈՐԱՅԻՆՆԵ ՄԵ ԶՆՆՈՐ ԳԼԿԻՐ
ՊՈՏՄՈՐԹԵՆԵՆ

Ձեռք Գլկի «Ցարոյ պատմութիւն», ունեցած է յոյսոյ շորս հրատարակութիւն (Կ. Պոլս, 1719, Կալիպա, 1814, Վենետիկ, 1832 եւ 1889) եւ գաղղիերէն կրկին թարգմանութիւն (Պարիս, 1863 եւ 1897). բայց չունինք ասկայն ձեռագրաց բաղդատութեամբ գոհացողիչ բնագիր մը. շնորհիւ որ մեծ թուով ծանօթ են անկէ ձեռագիրները:

Կարեւոր է համեմատութեամբ ծանօթ օրինակաց կատարել քննական հրատարակութիւն մը, որ առանց տարակուսել բոլորովին նոր բնագիր մը պիտի ընծայէ:

Ով առիթ ունեցած է զբաղելու Ձեռնորայ ձեռագիրներով. համարուած ըլլալու է թէ չէ հասած մեղի գրուածք մը, որ այնպէս երթարկուած ըլլայ ընդօրինակողներու կամայականութեան, ինչպէս այս գրութիւնը. «Որ եւ մեծ ծանօթ օրինակ գեւ հեղինակին բոլոր գրածք չի բովանդակէր, եւս առաւել իր գրել ուղածք, կը գրէր Հ. Արեւան (Հայտապատմ. Ա. 79):